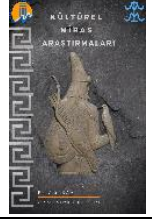

Kültürel Miras Araştırmaları
https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulmira
e-ISSN 2687-6094

Özbeklerde Ölümle İlgili Sözel Folklor

Shohkrukh Tuychibaev *1

¹Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmaları Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye

Anahtar Kelimeler

Özbekler,
Ölüm,
Ağıt,
Atasözü.

ÖZ

Çalışmamızda Orta Asya'daki en kalabalık Türk halkı olan Özbek Türklerindeki ölümle ilgili inanış ve uygulamaların sözel folklorde nasıl yansıdığı değerlendirilmiştir. Çalışmada nitel yöntem olarak yoğun bir şekilde etnografi çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda ölüm sırasında söylenen ağıtlar incelenmiş, çeşitleri ve halk arasında nasıl kullanıldığı araştırılmıştır. Makalede Özbekler arasında başsağlığı anlamında kullanılan ibare ve ifadeler de derlenmiş, ölüm olgusunun beddualara yansımalarıyla ilgili örnekler sıralanmıştır. Ayrıca çalışmada ölüm olgusuyla ilgili Özbek atasözleri de ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Verbal Folklore About Death in Uzbeks

Keywords

Uzbeks,
Death,
Lament,
Proverb.

ABSTRACT

The study evaluates the beliefs and practices related to death and its reflection in verbal folklore of the Uzbeks, the most populous Turkic people in Central Asia. In the study, an intensive ethnography study was carried out as a qualitative method. In this context, the laments sung at the time of death were examined, its types and forms of use among the people were investigated. The article also compiles the phrases and expressions used to mean condolences among the Uzbeks, and it lists the examples of the reflection of the death phenomenon on curses. In addition, Uzbek proverbs related to the phenomenon of death were also discussed and evaluated in the study.

*Sorumlu Yazar

*(shohruhtuychi@gmail.com) ORCID ID 0000-0002-8793-2622

Kaynak Göster (APA);

Tuychibaev S (2021). Özbeklerde Ölümle İlgili Sözel Folklor. Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi, 2(2), 60-65.

1. GİRİŞ

Özbek halkında ölümle ilgili bir takım gelenek ve görenekler bulunmaktadır. Ölümün acısını ifade edebilme, matem ritüelleri sırasında sözel ağıtları kullanma, ölüm olayıyla ilgili düşünce ve kaygıları yakinen tanımakta yardımcı olabilecek alan Halk Bilimidir. Özbek Folklorundaki ölümle ilgili ağıtlar, atasözleri, deyim ve bedduaları değerlendirirken halkın bu konudaki bakış açısı, birikimi ve tasavvuru daha net anlaşacaktır.

Özbeklerde de başka halklarda olduğu gibi ölüme yönelik ilk yankı ağlama olarak ifade edilmektedir. Ağlama sesini duyan komşular ilgili evde hoş olmayan bir olay yaşandığı düşüncesiyle yardıma koşmaktadırlar. Nitekim Özbeklerde özellikle kadınlar arasında birisinin vefatı haberini duyunca haber veren de haberi alan da beraber ağlamaktadırlar.

Özbeklerde ağlama ve ağlama sırasında merhumu anarak söylenen şarkılar yani ağıtların faydaları hakkında belli inanışlar bulunmaktadır. Ona göre, ölen için ağıtın çok yararlı olduğu, ağıt söylenmeden defnedilen birisi için öteki dünyanın kapıları açılmadığı düşünülmektedir. İnanışa göre ağlama şarkıları aracılığıyla ruhlar dünyasına onların sayısı bir taneye daha çoğaldığı haberi verilmekte, bu haberi alan ruhlar da ağıtı söylenen merhumun yoluna çıkıp onu karşılamaktadırlar (Örayeva, 2004).

Eski Türk halklarında kadınlar başta eşi olmak üzere diğer yakın akrabaları için de ağıtlar söyler, saçlarını yolar, yüz ve kulaklarını tırnaklarıyla delerlerdi (Aydarov, 1971). Çin kaynaklarına göre, eski Türkler yakın kişileri vefat ettiğinde kurbanlık için getirilen hayvanları özellikle at ya da koyunu yurt önüne getirip, at üzerine binerek yurt etrafını yedi kez dolaştırır, sonra yurda girmeden önce bıçakla yüzlerini deler, ses çıkarıp ağlarlardı (Biçürin 1950). Kadınların ağlamasına ilişkin saç yayma ve kendini acı yaşatmanın farklı şekilleri Panjikent'teki eserlerde, Tekkale'de bulunan çömleklere işlenen resimlerde de yansımıştır (Rempel, 1987).

P Maev'in notlarında Taşkentli bayanların yas sırasında saçlarını yayıp, yüzlerini yolarak ağladıkları aktarmaktadır (Maev, 1876). S.S.Gubayeva da Fergana Özbeklerine göre ağlama ve kendine acı verme sırasında yüzlerinin kanamaması ayıp sayıldığı bilgisini vermektedir (Gubayeva, 1991).

Aslında ağlayarak ağıt söyleme eyleminin de kendi düzeni bulunmaktadır. Ağıt; kime yönelik söylendiği, söyleyen ve söylenen arasındaki bağa göre değişmektedir. Nitekim babaya, anneye, kardeşlere, eşlere ve akrabalara göre söylenen ağıtların metni ve içeriği değişiklik göstermektedir.

Ağıt söylenirken merhumun yaptığı iyilikler, onun erdemleri, özellikleri dile getirilmekte, ölmesinden ötürü duyulan acı dinleyicilerle paylaşılmaktadır. Ağıt söyleyen kadınlara Özbekçe de "aytuvchi" denir. Benzer görevli kişiler Fergana vadisindeki bölgelerde de bulunmakta, burada onlara "göyanda" denilmektedir (Aşirov, 2007).

Fergana bölgesindeki matem merasimlerinde ses çıkartıp ağlamak sadece kadınlar için değil belki oğul çocuklar için de söz konusudur (Karmışeva, 1986).

M. Payziyeva defin etme merasimlerinde ağlamakla bağlı aşamaları beşe ayırır:

1. Merhum yakınlarının cesedin evi terk edene kadar gamla ve yüksek sesle ağıt yakarak ağlaması.
2. Başsağlığı için gelen kişiyle görüşme sırasında ağlamak.
3. Sabah 'ses çıkartıp' ağlamak.
4. Merhumun mezarı üzerinde ağlamak (bu çeşit ağlama ölen kişinin senesi geçene kadar devam eder).
5. Anma merasimlerindeki ağlama (Payziyeva, 2014).

Kaynaklara göre kadınların yüksek sesle, saçlarını yayararak ve kendini vurarak ağlama âdeti eski Sakalar, Sogdlular, Harezemliler arasında da çok yaygındı (Yöldaşeva ve Payziyeva, 2002). Hâlihazırda başka halklarda olduğu gibi Özbeklerde de kadınların saçlarını yayararak gezmeleri bir anlam ifade etmeyip, aksine bazen tarz olarak görülmekte olsa da, anneler zaman zaman kızlarının saç yaymalarını eleştirmekte, "öldüğümde saçlarını yayacaksın" ya da "ben öldüm mü ki saçını yayıyorsun" ifadeleri kullanılmaktadır.

1.1. Ağıtlardan Örnekler

Ağıtı genelde kızlar, anneler ve kız kardeşler söyler. Söylerken her satrın sonunda ölen kişiye yönelik işaret verilir. Metinde "voy otam, voy onam" yani "vay atam, vay anam", "voy bolam" yani "vay evladım", "voy jigarim" yani "vay ciğerim" gibi sözler yer alır.

Tablo 1. Yakınını kaybeden birisinin durumunu anlatan ağıt (Örayeva, 2004).

Özbekçe Ağıt	Türkçe Tercümesi
-Qop-qora sochim manim, -Ustumga yoydirgan o'lim.	-Kapkara saçım benim, -Üstüme yoyduran ölümdür.
-Qip-qizil yuzim manim,	- Kıp kızıl yüzüm benim,
- Maydonda so'ldirgan o'lim.	-Meydanda solduran ölümdür.

Tablo 2. Baba için söylenen ağıt örneği

Özbekçesi	Türkçe Tercümesi
-Suv degan sharbat tutgan, voy otam,	-Su denen şerbet tutan, vay atam,
-Non degan novvot tutgan, voy otam,	- Nan denen navvat tutan, vay atam,
-Tomorqaga tollarni ekib ketgan, voy otam,	-Tarlaya dallarını dikip giden, vay atam,
- Tol hivichdek bellarimni bukib ketgan voy otam,	- Dal kırbaç gibi bellerimi büküp giden, vay atam,
-Tol bargidan xatlar qilay, jonim otam,	-Ağaç yaprağından mektup yapıyım, atam,
- O'tirgan o'rınlarından gul ungan, voy otam,	-Oturan yerinden çiçek çıkan, vay atam,
-So'zlaridan bol to'kilgan, voy otam,	-Sözlerinden bal dökülen, vay atam,
-Mehribonim maslahatim, voy otam.	-Mihribanım, maslahatım, vay atam.

Tablo 3. Anne için söylenen ağıt örneği

Özbekçesi	Türkçe Tercümesi
-Kelar edim o'tday yonib, mehribonim, voy onam,	-Gelir idim ateş ışık saçıp, şefkatliyim, voy anam,
-Ko'rar edim, mehrim qonib, mehribonim, voy onam,	-Görür idim, sevgim kanıp, şefkatliyim, voy anam,
-O'tdi davron, ko'chdi karvon, ul davru davronlar qaydadur.	-Geçti devran, göçtü kervan, o devri devranlar nerededir,
-Shundayin mehribonimni sog'insam, Endi ko'rmoq qaydadur.	-Böyle şefkatlimi özelem şimdi görmek nerededir,
-Dardim bilgan, dardkashim, voy onam,	-Derdimi bilen dert paylaşanım, voy anam,
-G'amim bilgan g'amkashim, voy onam,	-Gamımı bilen gam paylaşanım, voy anam,
-Uylarimning farishtasi, voy onam,	-Evlerimin meleği, voy anam,
-Hovlimizning sarishtasi, voy onam.	-Avlumuzun temizi, voy anam.

Tablo 4. Kardeş için söylenen ağıt örneği

Özbekçesi	Türkçe Tercümesi
-Tor ko'chada talpingan, voy jigarim,	-Dar caddede koşan, voy ciğerim,
-Tenglaridan adashgan, voy jigarim,	-Ekranında şaşan, voy ciğerim,
-Ariq bo'yi chiyadir, voy jigarim,	-Ariğin kenarı vişnedir, voy ciğerim,
-Seni eslasam yurak bağrim kuyadir, jigarim.	-Seni özelem yürek bağrim yanyor, ciğerim,
-Oq emasmi dilaklaring, voy jigarim,	-Ak değil miydi bileklerin, voy ciğerim,
-Ollohdan ko'pmasmi dilaklaring, voy jigarim.	-Allah'dan çok değil miydi dileklerin, voy ciğerim.

Tablo 5. Evladı vefat ettiğinde annelerin söylediği ağıtlardan örnek (Payziyeva, 2014).

Özbekçesi	Türkçe Tercümesi
-Boqqinamning bog'boni, voy bolam,	-Bahçecimin bahçıvanı, voy balam,
-Uyginamning sultoni, voy bolam,	-Evcüğimin sultanı, voy balam,
-Bo'z uyimni bo'shatib ketding, voy bolam,	-Boz evimi boş bırakıp gittin, voy balam,
-Onasini qaqqshatib ketgan, voy bolam,	-Annesine acı verip giden, voy balam,
-Taxtı ravonim, voy bolam,	-Tahtı revanım, voy balam,
-Mulki jahonim, voy bolam.	-Mülki cihanım, voy balam.

Merhumun kızı, annesi ya da kardeşlerinin söylediği ağıt en etkili olarak değerlendirilir. Ağıt söyleyenler kendileriyle beraber cenaze törenine katılanları da etkilemekte ve ağlatmaktadır.

Matem merasimlerinde ağıt söylemenin başka bir çeşidi gevrek görmeyenlere yöneliktir. Ona "yar-yar" ağıtı denilir. "Yar-yar" aslında bir düğün şarkısının adıdır. Ama böyle durumda düğün görmeyen gencin bu dünyadan "Yar-yar"sız geçmemesi niyetiyle, onun ağıtına bu sözler eklenip söylenir. Bu tür ağıtlar daha çok Fergana bölgesinde görülmektedir.

Tablo 6. Fergana yöresine ait bit ağıt (Safarov ve Örayeva, 2007).

Özbekçesi	Türkçesi
-O'ram o'ram sochlaring, tuproq bo'ldi, yor yor,	-Bağlam bağlam saçların, toprak oldu, yar yar,
-Sen uchun onayizor ado bo'ldi, yor yor,	-Senin için anayı zar eda oldu, yar yar,
-Yurak qonga to'ldiyu qaro bo'ldi, yor yor.	-Yürek kana doldu ve kara oldu, yar yar,
-Kelinligin sarpasi endi aza yor yor.	-Gelinliğin çeyizi kefen oldu, yar yar.

Taşkent-Fergene bölgelerindeki Özbeklerde merhum defin edildikten sonra üç güne kadar sabah erkenden ağlamak, ses çıkarmak âdeti vardır. Genelde bu tür görenek merhumun kızı ya da kız kardeşleri tarafından yapılır. Günümüzde böyle alışkanlıklar Taşkent bölgesinde kaybolmaktayken Fergana vadisi Özbekleri, özellikle Andicanlılar bu âdeti yaşatıp gelmektedir. Andican Özbeklerinde ağıt yakma mutlaka yapılması gereken uygulamadır. Bu gelenek bugünlerde sıklıkla görülmektedir.

Tablo 7. Andican yöresine ait bir ağıt (K.K, 17, 2019).

Özbekçesi	Türkçesi
-Osmondagi oyim edingiz onama,	-Gökteki ayım idiniz anam ya,
-Jahondagi kunduzum onama,	-Cihandaki gündüzüm anam ya,
-Baland toğlar past boldimi,	-Yüksek dağlar kısa oldu mu?
-O'lganingiz rost bo'ldimi,	-Öldüğünüz gerçek oldu mu?
-G'amg'usorim onama,	-Gamımı gideren anam ya,
-Xaridorim onama,	-Müşterim anam ya,
-Su desam choy bergan,	-Su desem çay veren,
-Non desam novvot bergan onama.	-Nan desem, şeker veren anama.

Andican'daki çalışmalarımız sırasında kaynaklarımız yerel imamların bazen İslamiyet'e aykırı olan ağıtları eleştirdiği ve söyleyenlerden bunu durdurmalarını talep ettiklerini belirtti. Bunun neticesinde ağıt söyleyenler metinleri dinsel içerikle zenginleştirip İslam kurallarına daha yakın şekilde dönüştürüp söylemektedirler.

Tablo 8. İslami kurallara uygun bir ağıt (K.K, 11, 2019).

Özbekçesi	Türkçesi
-Jannatlardan joy bersin sizga onama,	-Cennetlerden yer versin size anam ya,
-Ollohimning bandasi,	-Allah'ımın bendesi,
-Payg'ambarning ummati onama,	-Peygamberin ümmeti anam ya,
-Ollohimga bandalar ko'paytirgan onama,	-Allah'ıma bendeler çoğaltan anam ya,
-Payg'ambarga ummat kopaytirgan onama.	-Peygamber ümmetini çoğaltan anam ya.

1.2. Ölümle İlgili Deyimler, Beddualar ve Atasözleri

Özbekler acılı aileleri teskin etme sırasında bazı özel ibare veya deyimleri kulannamaya özen gösterirler. Bununla beraber ölüm olayıyla ilgili yaygın kullanılan

deyimler de bulunmaktadır. Aşağıda bunların bazılarını değerlendirmeye çalışacağız.

Allah'ın iradesi... Başsağlığı dilerken en çok kullanılan deyimlerden sayılır. Eve başsağlığı için gelenler çoğunlukla bu ibare kullanılır. Bu arada Türkçedeki "Başın sağ olsun" ibaresi Özbekçe biraz farklı anlam ifade etmektedir. Başın taştan olsun, başın sağ ve selamet olsun deyimleri daha çok genç yaşındakilere iyi ve sağlıklı ömür görmesini dileme sırasında kullanılmaktadır.

Allah sabır versin. Bu da bir başsağlığı mesajını içeren deyimdir.

Bendeçilik imiş... Özellikle Taşkent yöresinde akrabaların başsağlığı dilediği zaman kullanılan en etkili deyimdir. "Bende" sözü köle anlamına gelmekte olup, insanın kendi hayatı üzerinde karar veremediği, Büyük Yaradan'a bağlı olduğu gerçeğini hatırlatarak ölünün yakınlarını teselli etmeye çalışılmaktadır.

Canı çıkmak. "Öldü" anlamında kullanan bir deyimdir. Bu da aslında ölüm süreci insanın canının bedeninden çıkmasıyla gerçekleştiği, dolayısıyla ruh hakkındaki düşünce Özbeklerin ibarelerine de yansıtıldığını ifade eder.

Rızıkı uzulmak. "Uzulmak" fiili Özbekçede "kesilmek", "kopmak" anlamını verir. Bu deyim de "öldü" anlamında kullanılır. Deyim, herkesin Yaradan tarafından belirlediği rızıkı bulunduğu inancını ifade etmektedir. Ona göre rızık tükendiği an ölüm gerçekleşmektedir.

Kaza kıldı. Aslen Arapça olan çok anlam ifade eden "kaza" filinin manalarından biri de ölmektir. Özbekçede de birisinin öldüğü haberi verilirken "öldü" yerine daha kibar olan "kaza kıldı" fiili kullanılır.

Gökerip çıkmak. Göz yummak. Ölmek anlamını ifade eder.

Ölüm ile oynaşmak. Çok tehlikeli işlerle uğraşılan durumlarda kullanılır.

Öz eceli ile ölmek. Ağır hastalık sonucu veya yaşlılık dolayısıyla önceden beklenen bir ölüm gerçekleştiğinde kullanılır.

Ecelinden beş gün evvel ölmek. Genç birisinin veya ölümü beklenmeyen, sağ salim olduğu halde aniden ölen durumlarda kullanılır.

Namusa ölmek. Birisi çok utanılacak bir duruma düştüğünü ifade eden deyimdir.

Öleyim eğer. Bir yemin deyimidir. Muhatabı inandırmak istendiğinde genellikle cümle bu deyimle başlanır.

Ölenin gününden. Normal bir durumda yapılmayan ve çok ihtiyaç duyulduğundan dolayı yapılan bir işte kullanılır. "Ölenin gününden bir şey yapmak" hiç yapmak istemediği şeyi yapmak zorunda kaldığını bildirir.

Ölenin üstüne gömmek veya ölenin üstüne tepmek. Ardi ardına uğursuzluk olduğu zaman veya çok ağır durumda olan bir kişinin haline dikkat etmeden onu incitme gibi durumlarda kullanılır.

Ölmeyen benim canım. Zorluklara bakmadan dayanabilme anlamında kullanılır. Bu kadar yıl boyunca ölmeden dayandım, bundan sonra da dayanacağım demektir.

Bir ayağı torda, bir ayağı mezarda. Can çekişip ölüm döşeğinde yatanlara yönelik kullanılır (K.K, 5, 2019).

1.3. Beddualar

Özbekler arasında beddua sırasında ölüm olayına işaret eden cümle ve ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda bunların bazılarını değineceğiz.

E öl! Özbekler arasında çok kullanılır. Aslında bir beddua olsa da, duruma ve söylem tarzına göre anlamı değişebilir. Şöyle ki, çok yakın ve samimi arkadaşlar şakalaştığı, birbiriyle alay ettiği zaman rahatsız olduğunu ifade etmek için "e öl" veya daha hafif şekilde "ölekal" sözlerini kullanır. Ama birisi cidden kırılınca öfkeyle "öl", "ölüp git" gibi sözleri kullanması, tam anlamıyla beddua olarak değerlendirilebilir.

Lahitte çürüyesin. Özbeklerdeki mezar şeklini ele aldığımızda eski Türklerde olduğu gibi mezarın yanında lahit denilen bir odacık kazıldığını öğrenmekteyiz. Bu bedduada da tam o lahit kastedilmekte ve insanın lahde düşüp çürümesine işaret edilmektedir. Çok ağır bedduadır. Çok öfkelenildiği zaman düşmanlara, çok zarar verenlere nispeten kullanılır.

Ölüğün çıksın. Özbekler arasında çok ağır bir bedduadır (K.K, 12, 2019).

Allah canını alsın. Bir önceki bedduayla aynı anlamı taşır. Normalde birisi yakın insanına yönelik bu bedduayı kullanmaz.

Gûr çağırsın. Gûr, Özbekçede mezar anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu beddua "mezar çağırsın" anlamını taşır. Önceki üç beddua gibi sert anlam ifade eder, düşmanlara ve acı verenlere yönelik kullanılır.

Yer yutsun. Önceki beddualar gibi anlam ifade eder. Serttir.

Yaşamagur. Türkçede "yaşamayasın" anlamını vermektedir. Genelde yaramazlık yapan gençleri, çocukları uyarmak, azarlamak için kullanılır. Önceki dört beddua kadar sert anlamı değıldir (K.K, 8, 2019).

Ağzından kanın gelsin. Çok sert anlamı bedduadır. Genellikle büyükler tarafında çok öfkelenildiği zaman kullanılır.

Karnın yarılınsın. Çok sert bir bedduadır. Genellikle düşman kadınlara yönelik kullanılır (K.K, 5, 2019).

1.4. Atasözleri

Araştırmalar Özbek atasözlerinde de ölümle ilgili ifade ve anlamların bulunduğunu göstermektedir. Aşağıda böyle atasözlerinin bazılarını incelemeye çalışacağız.

Uzaktaki akrabadan yakınındaki komşu iyidir. Özbekler arasında komşulara ayrıca değer verilmekte ve bununla ilgili çok atasözü bulunmaktadır. Komşuların uzaktaki akrabalarından da daha yararlı olduğuna işaret eden atasözü de kişinin başına bir iş geldiğinde ve özellikle ailede acılı bir gün, ölüm gibi hadiseler yaşandığında duyan ve yardıma koşan ilk kişinin komşu olacağı, dolayısıyla komşularla daima iyi davranılması, onların değeri bilinmesi gerekmektedir.

Öldü, aziz oldu. Genelde diriyken insanın değerli bilinmemekte, ölünce de artık onun dönmeyeceği gerçeği anlaşılınca kadri ve önemi fark edilmektedir.

Öz evim, ölüm döşeğim. Başkalarının evinde misafir olmak iyidir, ama yine de en rahat olduğunuz yer kendi evinizdir. Çünkü burası sizin yuvanız, ölümünüze dek yaşayacağınız bir mekândır.

Çocuklu ev pazardır, çocuksuz ev mezardır. Çocuk olan evde her zaman gürültü, ses ve canlılık vardır. Çocuklar her şeyi merak etmekte, ebeveynlerine sormakta, bazen sıkıntı da çıkarabilmekte, rahat bırakmamaktadır. Buna rağmen rahat yaşamı diye çocuksuz olmayı tercih etmek isabetli değildir. Çünkü çocuksuz ev, sessizliği, üzüntüsü ve kederiyle tam da bir mezarı hatırlatmaktadır.

Öldürse de pilav öldürsün. Burada pilav derken aslında lezzetiyle nam salan Özbek pilavı kastedilmektedir. Özbekler kendi pilavını çok sevmekte ve haftada birkaç kez evde pilav yapıp tüketilmektedir. Pazar, çarşı ve lokantalarındaki ana yemek de çoğunlukla Özbek pilavidir. Dolayısıyla bu atasözleriyle Özbeklerin değeri haline gelen pilav övülmekte, birisi gelip “öldüreceğini” söylese de pilavın değeri, önemi, itibarı hiç düşmeyeceği ifade edilmektedir. “Bir pulun kalsa da pilav ye, bir günün kalsa da pilav ye” atasözü de aynı anlamda kullanılır.

Ölüm şahla fakire beraberdir. Ölüm insanın toplumdaki makamı, mevkiine bakmaksızın herkesin başında olan bir olaydır. Fakirle şahın hayattaki yaşam şartları çok farklı olabilir, ama ölünce her ikisi de aynı elbiseyi, kefeni giymekte, aynı araçta, tabutta yola çıkmakta ve aynı boyuttaki yere, mezara konulmaktadır.

Ölüm kaş ile kavağın arasındadır. Normalde günlük hayatımızı sürdürürken ölüm denilen bir gerçeğin bulunduğunu çoğu kez unutulmaktadır. Oysa ölüm her beklenmedik an gelebilmekte. Ölüm eğer gerçekleşmesi Yaratan tarafından kararlaştırıldıysa kaş ile kavağın arasındaki mesafe kadar bizlere yakındır, hemen gelebilmektedir.

Ölüm kapını çalarak gelmez. Yukarıdaki atasözüne benzer anlam taşır. Ölümün beklenmedik an gelebileceğini ifade eder.

İhtiyar ölse, devlet; genç ölse, kıyamettir. Yaşlı birisinin, hayatta çok şeyi gören ve hayatın tadını çıkarıp ihtiyar durumuna gelen birisinin ölmesi normal bir durumdur. Zaten herkes yaşlanınca ölmektedir. Nitekim birisi evlenmiş, çocuk ve torunlarını görüp onları büyütmüş ve bundan sonra ölmüşse, bu aslında bir bahttır. Aksine genç birisinin ölmesi de çok acılı bir durumdur. Çünkü her bir ana baba genç çocuğunun büyümesini, mutlu ve saadetli bir hayat yaşamasını, yaşlandıklarında kendilerine yardımcı olmasını arzu etmektedir.

Evde kalan eş seçmez, ölen kişi yer seçmez. Evde kalan kızların hayalleri kiminle olsa olsun bir an önce evlenmek iken ölen kişi aynı şekilde hızla toprağa kavuşması gerekir.

Giden gelir, küreklenen (gömülen) gelmez. Birisi gittiyse dönebilir, ama ölen kişiyi beklemek mantıksızlıktır.

Düğün şarkı, yas ağıt. Düğünler şarkılarla güzeldir, insanların eğlenmesine vesile olmaktadır; yaslarda da ağıtların insanların acısını hafifletmektedir.

Batur ölse namı kalır, namert ölse neyi kalır. Hayatta fedakârlıklarla yaşayan, vatani ve milleti için can verenlerin adı her zaman anılır, namı kalır; namertlik eden, adamları kıran birisini de öldükten sonra kimse hatırlamaz.

Yamana ölüm yok, yahşiye tözüm. Yaman sözü Özbeklerde kötü, yahşi, sözü de iyi anlamını verir. Bu atasözü de çoğu kez hatta kötülükler yapan insanların

cezazsız kaldığı, iyi insanların da yaptıklarına rağmen hep acı içinde yaşadıkları, tözüm yani huzur bulamadıkları, başkalarının derdini paylaştıklarını ifade etmektedir.

Dert başka, ecel başkadır. İnsan bir derde yakalandığı zaman öleceğini düşünmemesi, yakınmaması, dertle gürüşmesi gerekir. Çünkü ölüm ecele bağlıdır. Ancak eceli gelen birisi ölmektedir. Çok ağır olan hastaların ayağa kalktığı ve sağ salim olan birisinin beklenmedik an yaşamını yitirdiği durumlarla hayatta karşılaşılmaktadır.

Öldüğünde mezarın, diriyken gönlün geniş olsun. İnsanın öldüğünde huzur bulması yani mezarının “geniş” olması için hayattayken iyilikler yapması, herkese kızmaması, kıskanmaması, açık ve geniş gönlü olması gerekmektedir.

Düşünmeden yiyen, ağrımadan ölür. İnsan yemeye düşkün olmaması, yemeklerinin çeşidine, sağlıklılığına dikkat etmesi gerekir. Birisinin düşünmeden her şeyi yemesi, öğünlerinin arasına dikkat etmemesi ağır sonuçları getirebilmektedir (Mirzayev vd., 2005).

2. SONUÇLAR

Sonuç itibarıyla Özbeklerde ölümle ilgili tasavvurlar sözel folklore de yansımıştır. Bunun başında ölümler için ağıt söyleme geleneği gelmektedir. Ağıt, halkın taziye merasimlerindeki ve uygulamaların belli bölümleri kuşaktan kuşağa aktarılan gelenek ve tecrübeyle yapılmış ve öğrenen kişilerin bazıları için bir meslek haline gelmiştir. Ağıt söylemlerinin metin içeriğine dikkat edilirse söyleyen kişinin vefat edenle helalleşme arzusu ortaya çıkmaktadır. Özbek atasözleri ve deyimleri incelendiğinde halkın ölüme yönelik bakış açısının ne kadar tedbirli ve ciddi olduğunu görmek mümkün. Ayrıca Özbekler arasında kullanılan çoğu beddua ifadelerinin de ölüm olayına işaret ettiği görülmüştür.

Yazarların Katkısı

Bu çalışmada tüm katkı yazara aittir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Yapılan çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

Aşirov A (2007). Özbek Halkının Kadimiy Etikad ve Merasimleri. Taşkent: Alisher Nevaiy Namidegi Özbekistan Milliy Kütüphanesi Neşriyatı, 112.

Öreyeva D (2004). Özbek Matem Merasimleri Folklori. Taşkent: Fen Neşriyatı, 15-27.

Payziyeva M (2014). Özbeklarning An'anaviy ve Zamonoviy Matem Merasimleri. Taşkent: Yangi Naşr Neşriyatı, 54-58.

- Safarov O & Örayeva D (2007). Bözlardan uçgan ğazalay. Özbek Halk Yiği va Yöqlövlari. Buhara, 86.
- Yöldoşeva G M, Payziyeva M (2002). Oilaviy Marosimlar. Toşkent Mahallalari: Ananalari va Zamonaviylik. Taşkent: Yangi Asr Avlodi, 205.
- Mirzayev T, Musoqulov A & Sarimsoqov B (2005). Özbek Xalq Maqollari. ‘Şarq’,241.
- Aydarov G (1971). Yazik Orhonskih Pamyatnikov Drevnetyurskoy Pismennosti VIII v.15.
- Biçurin N (1950). Sobranie Svedeniy O Norodah, Obitavşih v Sredney Azii v Drevnie C1, 230.
- Gubaeva S (1991). Naselenie Ferganskoy Dolini v Konse XIX Nachala XX v. Taşkent 54.
- Karmişeva B (1986). Arhaiçeskaya Simvolika v Pohoronno-Pominalnoy Obryadnosti Uzbekov Fergani // Drevnie Verovaniya i Kulti Narodov Sredney Azii. M: Nauka, 149.
- Maev P (1876). Aziatskiy Taşkent // Materiali Dlya Statistiki Turkestanskogo Kraya. 4,312.
- Rempel L (1987). Sep Vremeni. Vekovie Obryadi i Brodyaçie Syujeti v Tradisionnom, 163.

Sözlü Kaynaklar

- K.K, 5. Terzi. Taşkent şehri, Yunusabad ilçesi. Halkabağ mahallesi. 2019
- K.K, 8. Ev hanımı. Fergana il, Beşarik ilçesi. 2019.
- K.K, 11. Ev hanımı. Andıcan il, İzbaskan ilçesi. 2019.
- K.K, 12. Öğretmen. Taşkent şehri, Şeyhantahur ilçesi. Çıgatay mahallesi. 2019.
- K.K, 17. Ev hanımı. Andıcan il, İzbaskan ilçesi. Luğubey köyü 2019.

© Author(s) 2021.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>